

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Навчально-методичний посібник

Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.01
С 89

Рекомендовано рішенням навчально-методичної ради НУ «ОЮА»
(протокол № _3_ від 16.02.2023 р.)

Рецензенти:

Манько Д. Г., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету;

Смазнова І. С., доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»

Укладачі:

Бехруз Х.Н., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Андрейченко С. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Сучасні концепції міжнародного права : навч.-метод. посіб.
С 89 [Електронне видання] / укл.: Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 57 с. Режим доступу : <https://doi.org/10.32837/11300.23483>

ISBN 978-966-928-868-4

У навчально-методичному посібнику викладено основні питання курсу «Сучасні концепції міжнародного права», наведено перелік питань до семінарських занять, бібліографія для підготовки до семінарських занять, питання для самостійної перевірки знань.

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, що вивчають дисципліну «Сучасні концепції міжнародного права».

УДК 341.01

ISBN 978-966-928-868-4

© Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Програма лекційного курсу із питаннями до семінарських занять.....	6
Питання для підсумкової перевірки знань і вмінь.....	54

ВСТУП

Міжнародне право, витoki якого лежать глибоко в історії, є відображенням модифікації світової системи, що постійно змінюється в умовах глобалізації. Концепції, які сьогодні лежать в основі міжнародного правопорядку, створювалися протягом тривалої еволюції міжнародної правової системи: *jus gentium* - за часів Римської імперії, концепція природного права - під впливом ідей філософів Стародавньої Греції. У середні віки концепція природного права стала інтелектуальною основою для права націй, що застосовується до відносин між суверенними державами.

Подальша консолідація європейських держав та розширення співробітництва у різних сферах зумовили необхідність розроблення правил для регулювання таких відносин. Концепція суверенітету, що отримала розвиток із XVI століття, надала згодом зовнішнього значення суверенітету, просуваючи ідеї незалежності національних держав. У XVII ст. набувають свого розвитку концепції природного права та концепції позитивного права.

У XIX ст. вплив позитивізму досягає свого піку, однак у XX столітті домінування позитивізму в міжнародному праві було підірване впливом двох світових воєн, зміною акторів на міжнародній арені, зростанням значення захисту прав людини. Друга світова війна показала, наскільки існують серйозні небезпеки для людства. Починаючи з 1980-х років XX ст. глобалізація впливає на міжнародне право та становлення нового світового ладу. Агресія РФ проти України у XXI ст., що стала наймасштабнішою на території Європи із часів Другої світової війни, знову ілюструє недоліки та небезпеки існуючої європейської та світової системи захисту. У цих умовах знову переосмислюються питання ролі ООН у забезпеченні миру, підвищенні ролі міжнародного права у зміцненні миру, захисту прав людини, забезпеченні сталого розвитку. Статут ООН, що є фундаментом сучасного міжнародного права, проголосив відмову від домінуючої протягом століть концепції панування сили, та замінив її на концепцію панування права.

Водночас існуюча реальність демонструє недоліки ООН у вирішенні питань миру та безпеки, вимагаючи вжиття адекватних заходів на міжнародному рівні для розв'язання гострих проблем.

Різне бачення природи, причин обов'язкової сили, майбутнього розвитку міжнародного права визначає різні погляди на його та прогресивний розвиток. Розгляд міжнародного права з перспективи сучасних концепцій відкриває можливості міждисциплінарного осягнення його регулюючої міжнародні відносини ролі та розуміння шляхів та напрямків подальшої проліферації.

ПРОГРАМА ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

«Сучасні концепції міжнародного права»

ТЕМА 1

Сучасні тенденції розвитку теорії міжнародного права та формування його концепцій

Поняття сутності міжнародного права. Міжнародне право як самостійна система права. Юридично обов'язкова сила міжнародного права. Етапи становлення міжнародного права. Передісторія міжнародного права. Класичне міжнародне право. Міжнародне право після Другої світової війни. Сучасне міжнародне право. Еволюція міжнародного права і його суб'єктний склад. Глобалізація і міжнародне право. Система міжнародного права. Доктринальні підходи до проблеми співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Широке та вузьке розуміння доктрини міжнародного права. Класифікація міжнародно-правових доктрин. Криза міжнародного права: міф чи реальність?

Термін “міжнародне право” є широко визнаним у правовій, дипломатичній, зовнішньополітичній практиці держав. Разом з тим, в залежності від різних чинників в різні часи для позначення цього феномену були запропоновані та застосовувалися десятки інших термінів. Втім, за винятком терміну “право народів”, що застосовується у німецькій, норвезькій, ісландській, фламандській та деяких інших мовах, у переважній більшості вживається саме термін “міжнародне право”.

З давніх часів до сьогодні наукою запропоновано понад тисячу різних визначень міжнародного права. І до цього часу вченим не вдалось домовитися навіть з найбільш принципівих питань. Визначення міжнародного права пропонуються в залежності від того, якої школи, теорії чи концепції дотримуються автори. Міжнародне право – це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення

миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами задля реалізації спільних інтересів.

Характерні риси сучасного міжнародного права: 1. заборона застосування сили і загрози силою; 2. мирне вирішення міжнародних конфліктів; 3. відмова від концепції “міжнародне право – право цивілізованих народів”; 4. гнучке поєднання універсального, загального, регіонального, локального і партикулярного регулювання міжнародних відносин; 5. наявність ефективних механізмів створення, забезпечення і застосування міжнародного права; 6. зростання питомої ваги норм, що стосуються прав і свобод людини; 7. перерозподіл ряду класичних функцій і повноважень держав за рахунок відповідних міждержавних організацій; 8. гуманізація міжнародного права; 9. зростання ролі процесуальних, процедурних компонентів міжнародного права; 10. динамізм і взаємодія з іншими системами управління в процесі регулювання міжнародних відносин; 11. розширення сфери міжнародно-правового регулювання.

Функції міжнародного права – це основні напрями його впливу і взаємодії з соціальним середовищем, взаємодії системи міжнародного права, її компонентів і елементів з іншими управлінськими системами, їх компонентами і елементами. Функції сучасного міжнародного права можна розглядати з п'яти основних взаємопов'язаних позицій: 1. соціальні функції міжнародного права (стабілізації, зміцнення, забезпечення та ін. відносин між суб'єктами міжнародного права); 2. власне юридичні функції (визначення прав і обов'язків суб'єктів міжнародного права стосовно один одного, встановлення статусу різних категорій суб'єктів, їх правосуб'єктності, зміцнення міжнародного права, міжнародної законності, міжнародного правопорядку та ін.); 3. функції взаємодії з іншими управлінськими системами, що діють в міжнародній сфері (внутрішньодержавним правом, політикою, мораллю, релігією, етикою та ін.); 4. функції програмування розвитку міжнародних відносин і

міжнародного права (програмування їх розвитку на перспективу, прогнозування параметрів поведінки, суб'єктів міжнародного права, передбачення варіантів напрямів розвитку інших систем, з якими взаємодіє міжнародне право тощо); 5. інформаційні функції (забезпечення знаннями про зміст міжнародно-правових актів, вплив на формування міжнародно-правової свідомості та ін.).

Точки зору відносно обов'язкової сили міжнародного права дуже різні. Вони залежать від того, яким чином розуміється сама природа міжнародного права.

1) Прибічники школи природного права бачать джерело обов'язкової сили в законах природи, в людському розумі і тому подібне.

2) Особливе місце займають погляди, які можна назвати нігілістичними, оскільки вони заперечують юридичну силу міжнародного права. Так, відома так звана концепція автолімітації, тобто самообмеження держави. Її прибічники стверджували, що міжнародна норма зобов'язує лише остільки, оскільки такою є воля держави. Будучи "абсолютно вільною", вона може мінятися.

3) Представники позитивної школи вважають джерелом юридично обов'язкової сили МП згоду держав.

Тепер немає держав, що знаходяться поза правом. Важливою зміною суб'єктної сфери стало включення в неї міждержавних організацій. Ставиться питання про поширення сфери дії міжнародного права на індивідів. Вся річ у тому, як досягти цієї мети. Формальне визнання за індивідом статусу суб'єкта міжнародного права мало що дасть в цьому відношенні, оскільки у нього немає відповідних можливостей використання механізму міжнародного права. Об'єктна сфера дії міжнародного права - це круг регульованих відносин, які є об'єктом МП. Об'єктна сфера пов'язана з суб'єктною, оскільки в неї входять тільки відносини між суб'єктами міжнародного права.

Ці аспекти сфери дії міжнародного права особливо важливі. Для усіх договорів первинне значення має суб'єктна сфера – тобто на кого

поширюється його дія. Просторова сфера дії міжнародного права привертає основну увагу практики. Йдеться про ті сухопутні, водні, повітряні, космічні простори, в яких діє міжнародне право. Абсолютною просторовою сферою дії міжнародного права є міжнародні простори (космос, Світовий океан, Антарктика). Воно визначає їх режим.

Саме держави регулюють порядок проникнення на державну територію міжнародного права.

Система міжнародного права є комплексом юридичних принципів і норм, що характеризується принциповою єдністю і одночасно впорядкованим підрозділом на відносно самостійні частини (галузі, підгалузі, інститути).

Первинний елемент системи міжнародного права. Класифікацію міжнародно-правових норм можна провести за декількома підставами: диспозитивні і імперативні, універсальні і регіональні, багатосторонні і двосторонні і так далі.

Норми міжнародного права утворюють інститути і галузі міжнародного права, які, у свою чергу, також є елементами системи міжнародного права.

Інститут міжнародного права є групою міжнародно-правових норм, що регламентують однорідні відносини. Ці відносини хоча і відрізняються якісною своєрідністю, проте не можуть отримати статус правової галузі.

Галузі міжнародного права регулюють великі "блоки" міжнародних відносин певного виду, що відрізняються якісною своєрідністю (наприклад, право міжнародних організацій, міжнародне морське право, право міжнародних договорів, право зовнішніх зносин, МКП і так далі).

Політичні процеси глибоко проникають на міжнародно-правовий рівень. Водночас про кризу міжнародного права не можна говорити, це є перебільшенням. Однак система міжнародного права потребує змін відповідно до інтересів не окремих держав, а міжнародної спільноти для забезпечення міжнародно-визнаних цінностей.

Питання до семінарського заняття

1. Поняття сутності міжнародного права. Міжнародне право як самостійна система права.
2. Юридично обов'язкова сила міжнародного права.
3. Етапи становлення міжнародного права. Передісторія міжнародного права. Класичне міжнародне право. Міжнародне право після Другої світової війни. Сучасне міжнародне право.
4. Еволюція міжнародного права і його суб'єктний склад.
5. Глобалізація і міжнародне право.
6. Система міжнародного права.
7. Доктринальні підходи до проблеми співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.
8. Широке та вузьке розуміння доктрини міжнародного права.
9. Класифікація міжнародно-правових доктрин.
10. Криза міжнародного права: міф чи реальність?

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
3. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
5. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.

ТЕМА 2

Сучасні концепції правосуб'єктності в міжнародному праві

Інститут міжнародної правосуб'єктності в системі міжнародного права. Особливості правосуб'єктності держав. Юрисдикція держав. Імунітет держав. Правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне звільнення. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень. Обмеження міжнародної правосуб'єктності. Проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб. Питання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній.

Суб'єкти міжнародного права - це учасники міжнародних відносин, які володіють міжнародними правами і обов'язками, здійснюють їх на основі міжнародного права і несуть в необхідних випадках міжнародно-правову відповідальність. Суб'єкти займають центральне становище в міжнародному праві. Його сутність, природа є похідною від природи і сутності суб'єктів міжнародного права. Міжнародне право служить інтересам своїх суб'єктів, регулює відносини між ними, визначає їх статус і, зокрема, права і обов'язки.

Виділяють такі основні суб'єкти МП:

Держави

Нації і народи, що борються за незалежність

Міжнародні міждержавні організації.

Питання про віднесення індивідів та ТНК до суб'єктів міжнародного права є спірними.

Міжнародна правосуб'єктність є властивістю суб'єктів міжнародних відносин, яка визнана і визначена нормами міжнародного права. Джерелом міжнародної правосуб'єктності є міжнародні договори і звичаї, які регулюють міжнародне співробітництво учасників міжнародних відносин. У визнанні міжнародно-правової суб'єктності учасника міжнародних відносин посилаються на звичай. Юридична природа суб'єктів міжнародного права будується на комплексі загальних і специфічних ознак. Загальні ознаки

суб'єктів міжнародного права: а) здатність реалізовувати права і обов'язки на основі норм міжнародного права; б) здатність бути стороною у відносинах, врегульованих нормами міжнародного права, які створені головним чином завдяки міжнародним угодам; в) здатність створювати норми міжнародного права. Здатність мати самостійний міжнародно-правовий статус також може розглядатись як загальна ознака міжнародної правосуб'єктності, але з певними виключеннями. Не всі суб'єкти міжнародного права реалізують міжнародну правосуб'єктність в однаковому обсязі, але обсяг реалізації не є критерієм для визнання правосуб'єктності. Для суб'єкта міжнародного права важлива здатність реалізовувати свій міжнародно-правовий статус, який, крім прав і обов'язків включає свободи суб'єкта, його законні інтереси тощо. Саме в правовому статусі суб'єкта міжнародного права виражений характер і обсяг міжнародної правосуб'єктності. За своїми свободами чи законними інтересами суб'єкти міжнародного права є рівними, а коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків розрізняється. Навіть в рівних між собою суб'єктів міжнародного права може бути різний правовий статус.

Інститут міжнародної правосуб'єктності є центральним в системі сучасного міжнародного права. Він об'єднує групу правових норм, в яких визначається юридичний зміст суб'єкта міжнародного права, режим правового статусу учасника міжнародних правовідносин, загальні юридичні права і загальні юридичні обов'язки суб'єкта міжнародного права, умови, вимоги до суб'єктів міжнародного права, функції, структура, види правосуб'єктності і види суб'єктів права тощо.

Функції норм інституту міжнародної правосуб'єктності: 1. Фіксація кола суб'єктів. 2. Конкретизація кола реальних суб'єктів міжнародного права. 3. Визначення методу правового регулювання. 4. Наділення правосуб'єктністю. 5. Визначення загального юридичного становища суб'єктів міжнародного права. 6. Втілення юридичних норм. 7. Наділяють суб'єктів міжнародного права загальною, галузевою і спеціальною міжнародною правосуб'єктністю.

Держави – основні суб'єкти міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність держави є фактичною в силу дії норми: виникнення держави - юридичний факт, який започатковує її правосуб'єктність. Держави створюють інших суб'єктів міжнародного права шляхом укладення міжнародних договорів. В силу вказаних властивостей міжнародна правосуб'єктність держав є первинною.

Держави головні суб'єкти міжнародного права. Вони безпосередньо контролюють діяльність інших суб'єктів міжнародного права. Їх же діяльність контролюється опосередковано, через міжнародний інституційний механізм. Не може бути таких міжнародно-правових відносин, суб'єктом яких не могла б бути держава, тому вона є універсальним суб'єктом міжнародного права

Основні права називають невід'ємними правами держави як суб'єкта міжнародного права. До основних прав держав входять: 1. Здійснення юрисдикції на своїй території і над всіма особами і речами, які знаходяться в її межах, з дотриманням визнаних міжнародним правом імунітетом. 2. Незалежне і вільне здійснення всіх своїх законних прав. 3. Індивідуальну і колективну самооборону проти збройного нападу. 4. Право на рівні з іншими державами права. 5. Участь у вирішенні спільних проблем. 6. Участь в міжнародних договорах; право вимагати вирішення спорів мирними засобами та ін. Основними обов'язками держав є: 1. Мирне вирішення міжнародних спорів. 2. Утримання від втручання у внутрішні і зовнішні справи інших держав. 3. Утримання від надання допомоги іншій державі, яка вчинила дії, несумісні з міжнародним правом чи проти якої ООН застосовує заходи попередження чи примусу. 4. Повага прав людини. 5. Утримання від визнання територіальних захватів іншої держави. 6. Добросовісне виконання міжнародних зобов'язань та ін.

Правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне звільнення.

В сучасному міжнародному праві правосуб'єктність народу, нації, які борються за створення незалежної держави, є загально визнаною. Правовою основою міжнародної правосуб'єктності народу, нації, які борються за

створення незалежної держави є, перш за все, принцип самовизначення народів і націй.

Правосуб'єктність міжнародних організацій.

Вперше питання визнання міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій виникло в зв'язку з діяльністю Ліги Націй. При укладення угоди між Лігою Націй і Швейцарією (1926 р.), Ліга виступила як рівноправний суб'єкт договору, що підтвердило правоздатність і дієздатність міжнародної організації. Але в науці міжнародного права довгий час не було однастайності щодо правосуб'єктності міжнародних організацій. Зі створенням ООН організації було наділено чіткими правами і обов'язками суб'єкта міжнародного права. Правосуб'єктність міжнародних організацій є вторинною, похідною від правосуб'єктності держав.

Міжнародні організації беруть участь в міжнародних правовідносинах в межах, встановлених установчими актами цих організацій. Правосуб'єктність міжнародних організацій є спеціальною, такою, що визначається їх функціями. Але міжнародним організаціям також притаманні загальні права і обов'язки.

До загальних прав відносяться: 1) право укладати договори з державами і міжнародними організаціями; 2) право визнання держав і урядів (шляхом прийому в організацію); 3) право на співробітництво з суб'єктами міжнародного права та ін. Крім того міжнародні організації мають права і обов'язки юридичної особи: 4) право укладати контракти, договори найму; 5) право набувати рухоме і нерухоме майно і розпоряджатись ним; 6) право укладати договори про аренду; 7) право бути стороною в судовому розслідуванні та ін.

Міжнародне право захищає інтереси індивідуумів, проте наділяє правами і обов'язками не безпосередньо окремих осіб, а держави, громадянами яких вони є. Адресатом відповідних норм міжнародного права є не індивіди, а держави, що переймають на себе зобов'язання забезпечити права індивідів. Реалізація цих зобов'язань здійснюється у

внутрішньодержавному правопорядку, у тому числі за допомогою трансформації відповідних норм міжнародного права. Права і обов'язки індивідів в цьому випадку виникають не з норми міжнародного права, а з норми внутрішньодержавного права, що утворюється в результаті трансформації.

Індивід не створює норми і принципи МП.

Індивід повністю знаходиться під суверенітетом держави, а учасники міжнародних відносин на відміну від учасників внутрішньодержавних правовідносин не знаходяться під чією-небудь юрисдикцією і займають незалежне один від одного положення.

Індивід має деякі елементи міжнародної правосуб'єктності :

- locus standi - здатність пред'являти претензії з приводу порушення МП в міжнародних судах з прав людини (звернення в ЕСПЧ)

- несуть індивідуальну кримінальну відповідальність за порушення норм і принципів МП перед міжнародними кримінальними судовими органами), але суб'єктом МП не є.

Питання до семінарського заняття

1. Інститут міжнародної правосуб'єктності в системі міжнародного права.
2. Особливості правосуб'єктності держав. Юрисдикція держав.
3. Імунітет держав.
4. Правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне звільнення.
5. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень.
6. Обмеження міжнародної правосуб'єктності.
7. Проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб.
8. Питання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній.

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Международное право / Вольфган Граф Витцум [и др.]; пер. с нем. / В. Бергман, пред., сост.; науч. ред. и сост. указ. Т. Ф. Яковлева. М.: Инфотропик Медиа, 2011. 992 с.
3. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
4. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
5. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
6. Мережко А. Идея международного права: историко-социологический очерк / Александр Мережко. – Киев: Юстиниан, 2010. – 144 с.
7. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.
8. Armitage D. Foundations of Modern International Thought / David Armitage. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 300 p.
9. Teitel R. G. Humanity's Law / Ruti G. Teitel. – Oxford: Oxford University Press, 2011.
10. Remec P. The Position of the Individual in International Law according to Grotius and Vattel / Peter Pavel Remec., 2012. – 260 с.

ТЕМА 3

Сучасні концепціїджерел міжнародного права

Концепції визначення терміну "джерело міжнародного права". Система джерел міжнародного права. Становлення міжнародного договору як джерела міжнародного права. Міжнародний звичай як джерело міжнародного права. Способи виникнення міжнародного звичаю. Значення міжнародного

звичаю в сучасному міжнародному праві. Допоміжні засоби для визначення змісту норм міжнародного права. Загальні принципи права як джерело міжнародного права. Основні принципи міжнародного права: поняття, функції, природа. Зміст основних принципів міжнародного права: принцип незастосування сили чи погрози застосування сили, принцип мирного вирішення міжнародних спорів, принцип суверенної рівності, принцип невтручання, принцип територіальної цілісності, принцип непорушності кордонів, принцип рівноправності й самовизначення народів, принцип співробітництва, принцип сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права, принцип поваги прав людини.

Джерело міжнародного права – це форма зовнішнього виразу норм міжнародного права, яка створюється шляхом узгодження воель суб'єктів міжнародного права. Джерело міжнародного права не є сталою категорією. Одні джерела з'явилися, розвивали міжнародне право і, в результаті докорінних змін в міжнародних відносинах, припинили виконання функції джерела міжнародного права (рішення вселенських церковних соборів). Інші залишаються характерним джерелом міжнародного права протягом всієї історії його розвитку (звичай міжнародного права). Історія розвитку науки міжнародного права в галузі джерел права проходила між двома категоричними точками зору: а) термін "джерело міжнародного права" надуманий, двозначний і розпливчатий. Застосовувати його в системі, де приймаються обов'язкові рішення, небезпечно, в першу чергу, для функціонування самої системи; б) джерело міжнародного права – це будь-який аргумент, що використовується в міжнародних домаганнях для підтвердження існування певного правила чи норми. Загальноновизнаним є перелік джерел, закріплений в ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН: "Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права застосовує: а) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, напевно визнані заінтересованими в

спорі державами; b) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма; c) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; d) судові рішення і доктрини кваліфікованих спеціалістів різних націй з публічного права як допоміжний засіб для визначення правових норм (із застереженнями статті 59)". Відповідно до статті 59 Статуту Міжнародного Суду рішення Суду обов'язкове лише для сторін, які беруть участь у справі і лише в даній справі. За національним законодавством, як і за іншими засобами односторонньої дії визнається лише допоміжна роль у встановленні існуючих міжнародно-правових звичаїв.

Щодо доктрини міжнародного права як допоміжного джерела, то думка вчених-міжнародників завжди високо цінувалась як засіб встановлення наявності чи відсутності норм міжнародного права. До послуг вчених вдавалися, коли необхідно було дати кваліфіковане тлумачення міжнародно-правових актів. Коли ж держави і міжнародні організації почали широко публікувати міжнародно-правові документи, державні акти, дипломатичні джерела, рішення міжнародних організацій тощо до доктрини як засобу встановлення норм вдаються все менш. На сьогодні знижується тенденція звернення до вчених з метою отримання їх тлумачення норм міжнародного права. Цю функцію досить успішно виконують міжнародні судові установи, відповідні комітети міждержавних організацій. Міжнародний Суд ООН в своїх рішеннях жодного разу не посилався на доктрину міжнародного права. Досвід провідних вчених світу широко використовується в діяльності Комісії з міжнародного права ООН. Саме через Комісію вчені мають можливість впливати на правосвідомість і практику держав, а через них і на формування і розвиток міжнародного права. Але проекти Комісії як і доктрини міжнародного права не є джерелами міжнародного права.

Міжнародний договір як джерело міжнародного права.

Міжнародний договір є універсальним джерелом міжнародного права тому, що юридична сила його впливає із загального міжнародного права, а не з конкретного, спеціального джерела, яким є, наприклад, статут для

правосуб'єктності міжнародної організації.

Основні вимоги до міжнародних договорів як джерела міжнародного права:

1. Бути об'єктивно правомірним.

2. Бути укладеним у відповідності з: а) принципами й нормами сучасного міжнародного права; б) нормами права міжнародних договорів; в) законодавством держав у частині, що стосується процедури укладення міжнародних договорів.

3. Реалізовуватись у відповідності з принципами і нормами міжнародного права й положеннями самого договору.

4. Повинен надавати права "покладати обов'язки на суб'єктів міжнародного права.

5. Повинен регулювати відносини, які підпадають під об'єкт міжнародно-правового регулювання та ін.

На відміну від внутрішньодержавного права джерела міжнародного права формально не мають чіткого співвідпорядкування. Разом із тим, міжнародному праву властиві пріоритети джерел. Так, Статут ООН є найбільш авторитетним утіленням основних загальновизнаних принципів міжнародного права, які мають імперативний характер (*jus cogens*). Усі договори, які суперечать йому, є недійсними. Договори, які містять імперативні норми міжнародного права, мають перевагу перед міжнародними договорами, що формулюють диспозитивні норми.

Пріоритетність міжнародних договорів залежить від: - простору дії; - часу дії; - часу укладення договору (принцип *lex posterior derogat priori*); - характеру норм (імперативні норми мають перевагу перед диспозитивними); - змісту норм (норми категоричні мають перевагу перед рекомендаційними); - раніше взятих зобов'язань (не вступати в блоки, нейтралітету, неприєднання тощо); - форми міжнародного договору (коли одні і ті ж відносини регулюються усним договором і письмовою угодою, перевага надається письмовій); - від суб'єктів як сторін міжнародної угоди (угоди

міждержавних організацій є джерелом другого порядку).

Міжнародний звичай як джерело міжнародного права

Міжнародний звичай – це правило поведінки, яке конституюване загальною практикою. Для універсальних звичаїв необхідне загальне визнання. Визнання регіональних і партикулярних підтверджено рішеннями Міжнародного Суду.

У справі про португальсько-індійський спір щодо права проходу по індійській території (1960), Суд вирішив: "партикулярна практика лише між двома державами, яка визнається ними як правова, дає підстави для визнання звичасвої норми, яка діє між ними".

Необхідно розрізнити міжнародний звичай і міжнародну звичку. Звичка є юридично не обов'язковим правилом поведінки, а міжнародний звичай і загальні принципи права можуть визнаватися і без міждержавної практики.

Міжнародний звичай (МЗ) і міжнародний договір (МД) є універсальними джерелами міжнародного права, але вони мають суттєві відмінності:

1. В МД можна простежити чітку різницю між правотворчою процедурою і нормативним результатом, в МЗ правотворча процедура і нормативний результат не мають процедурної відокремленості.

2. МД створюється в рамках формальних переговорів, МЗ - завдяки практиці держав.

3. Форма існування МД - конкретний правовий акт, МЗ - правило поведінки держав, закріплене їх практикою.

4. Завдяки МД можна сформувати як загальні так і конкретні рішення, МЗ формує лише основні правові принципи, керівні засади.

5. МД є джерелом практично всіх галузей міждержавних відносин, МЗ не може бути джерелом правового регулювання тих галузей міжнародних відносин, які потребують детальної регламентації.

6. МД властивими йому засобами регулювання сприяє розвитку нових міжнародних відносин, МЗ базується на існуючій практиці.

7. В МД норми регіонального й партикулярного характеру переважають

над універсальними, в МЗ переважають норми універсального характеру. Звичай заповнює відповідні прогалини в міжнародному праві на випадок відсутності конвенційного регулювання. Часто звичай регулює міжнародні відносини паралельно з міжнародним договором. Міжнародний звичай є основним регулятором відносин між державами – не учасницями міжнародного договору й державами-учасницями договору з державами - не учасницями.

8. коли в міжнародному договорі визначається, які міжнародні звичаї можуть застосовуватися;

9. коли звичай складається в ході розробки міжнародного договору (до його укладення)

10. коли міжнародний договір укладається для тлумачення міжнародного звичаю.

Рішення міжнародних організацій і конференцій як джерело міжнародного права.

Питання щодо правотворчих рішень міжнародних організацій як джерела міжнародного права є дискусійним в науці міжнародного права. Втім, на сьогодні склалась загальна думка, що рішення міжнародних органів і організацій є допоміжними, не основними джерелами сучасного міжнародного права. При цьому одні автори обмежують подібні рішення рамками резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і рішень Ради Безпеки, інші розглядають їх в значно ширшому плані.

В якості джерел міжнародного права розглядаються акти спеціалізованих установ ООН (конвенції і рекомендації МОП, ЮНЕСКО, ВПС; конвенції і міжнародні санітарні правила ВООЗ) міжнародних конференцій, регіональних міжнародних організацій.

Рішення міжнародних судових органів в системі джерел міжнародного права.

На відміну від основних джерел, судові та арбітражні рішення не є результатом узгодження воль держав, й відповідно не створюють норми права, але виступає у ролі тлумачення та застосування основних джерел.

В Статуті Міжнародного Суду ООН також передбачено можливість застосування судових рішень у якості допоміжного джерела, але виключно за умови їх обов'язковості лише по конкретній справі та для сторін цієї справи. Судові рішення використовуються лише за згодою обох сторін *ex aequo et bono*, тобто по справедливості. Однак, і в такому випадку рішення Суду повинні базуватись на діючих міжнародно-правових нормах.

Міжнародна судова та арбітражна практика може підтвердити існуючі міжнародно-правові норми або сприяти появі нових норм міжнародного права. Особливе місце серед міжнародних судових установ посідає Європейський Суд з прав людини. В своїх судових рішеннях Суд з прав людини на головне місце поставив свої попередні рішення (прецеденти). Мотивуючи свої судові рішення власними прецедентами, Суд фактично зобов'язав держави їх поважати і виходити з них при аргументації їх позицій у власних справах.

Практика міжнародних судових органів справляє певний вплив на розвиток міжнародного права. Так, консультативна постанова Міжнародного Суду про відшкодування збитків, понесених на службі ООН, дала зрозуміти, що міжнародна організація може бути суб'єктом майнових претензій. Рішення судів можуть бути також етапами міжнародного нормоутворення, відображаючи тенденції в розвитку міжнародного права. Але траплялося, що судові рішення йшли всупереч подальшому розвитку міжнародного права.

Односторонні акти держав.

Односторонні акти широко використовуються державами у міжнародних відносинах.

Визнання - акт, яким держава підтверджує або приймає факт, ситуацію, документ або претензію. В результаті отримання такого акта інші держави не можуть посилаються на те, що вони не знали про відповідної позиції видав акт держави.

Протест - акт, за допомогою якого держава виражає намір не визнавати законними певну претензію або ситуацію. За своїм значенням протест

протилежний визнання.

Відмова - акт, що виражає намір держави відмовитися від певного права або повноважень, від вимог чи претензій. На відміну від визнання протест може бути тільки ясно вираженим.

Особливою нагодою мовчазної відмови є естоппель (estoppel - позбавлення права заперечення), який був запозичений з англійської права загального, де він означає, що сторона пов'язана своїми діями і не може пред'являти вимоги на шкоду іншій стороні, яка поклалася на ці дії і вела себе відповідно.

Питання до семінарського заняття

1. Концепції визначення терміну "джерело міжнародного права".
2. Система джерел міжнародного права.
3. Становлення міжнародного договору як джерела міжнародного права.
4. Міжнародний звичай як джерело міжнародного права. Способи виникнення міжнародного звичаю. Значення міжнародного звичаю в сучасному міжнародному праві.
5. Допоміжні засоби для визначення змісту норм міжнародного права.
6. Загальні принципи права як джерело міжнародного права.
7. Основні принципи міжнародного права: поняття, функції, природа.
8. Зміст основних принципів міжнародного права: принцип незастосування сили чи погрози застосування сили, принцип мирного вирішення міжнародних спорів, принцип суверенної рівності, принцип невтручання, принцип територіальної цілісності, принцип непорушності кордонів, принцип рівноправності й самовизначення народів, принцип співробітництва, принцип сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права, принцип поваги прав людини.

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право.

Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.

2. Международное право / Вольфган Граф Витцум [и др.]; пер. с нем. / В. Бергман, пред., сост.; науч. ред. и сост. указ. Т. Ф. Яковлева. М.: Инфотропик Медиа, 2011. 992 с.

3. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.

4. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.

5. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.

6. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.

7. d'Aspremont J. Formalism and the Sources of International Law: A Theory of the Ascertainment of Legal Rules / Jean d'Aspremont. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 288 p.

ТЕМА 4

Сучасні концепції державного суверенітету

Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету. Територіальний та функціональний підходи до розуміння державного суверенітету у сучасному світі. Основні напрями дослідження розвитку державного суверенітету: абсолютистсько-унітаристський; напрям деагрегації/реагрегації державного суверенітету; пост-сувереніталізм; кооперативізм. Концепція державного суверенітету в аспекті глобального інформаційного простору. Поняття «інформаційного суверенітету». Співвідношення суверенітету та інтеграції. Державний суверенітет країн-членів Європейського Союзу. Державний та національний суверенітет.

Під суверенітетом слід розуміти незалежність держави в міжнародних відносинах і територіальне верховенство всередині самої держави. Суверенітет держави має відносний характер. Раніше незалежність держави у міжнародних відносинах розумілася лише як незалежність від будь-якої іншої держави. Тепер необхідно враховувати дію загальноєвропейських принципів та норм міжнародного права. Державний суверенітет слід розкривати через дослідження міжнародно-правових принципів. Серед яких - суверенне право всіх держав на взаємну повагу правосуб'єктності та суверенітету в їх міжнародних відносинах, невтручання у внутрішні справи, добросовісне виконання державами своїх міжнародних зобов'язань. Основними функціями принципів міжнародного права є: зміцнення існуючої системи міжнародних відносин і сприяння її передбачуваному розвитку; сприяння становленню і розвитку системи міжнародного права як безпосередньо, так і шляхом об'єднання норм, інститутів і галузей навколо власних загальнообов'язкових правил; закріплення основних прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів міжнародного права, визначення основ їх взаємодії шляхом встановлення правових статусів; забезпечення основних засад правотворчого і правозастосовчого процесів; визначення системи і напрямів розвитку міжнародного правопорядку; заповнення прогалів в міжнародному праві; формування і розвиток міжнародної правосвідомості.

Розуміння суверенної рівності розвивалося на основі двох нормативно-правових правил: поваги суверенітету всіх держав і їх рівноправності у міжнародних відносинах. Тлумачення принципу суверенної рівності держав розкривається в Підсумковому документі Мадридської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1983 р., Підсумковому документі Віденської зустрічі НБСЄ 1989 р., Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. та інших документах. Принцип суверенної рівності держав забезпечує останні наступними правами:

- 1) право кожної держави на юридичну рівність;
- 2) право на територіальну цілісність;

- 3) право на свободу і політичну незалежність;
- 4) право вільно вибирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні і культурні системи;
- 5) право встановлювати свої закони і адміністративні правила;
- 6) право визначати і здійснювати на власний розсуд свої відносини з іншими державами у відповідності з міжнародним правом;
- 7) право змінювати кордони згідно міжнародного права мирним шляхом і за домовленістю;
- 8) право належати чи не належати до міжнародних організацій;
- 9) право бути чи не бути учасником двосторонніх або багатосторонніх міжнародних угод; 10) право бути чи не бути учасником союзних договорів;
- 11) право на нейтралітет.

Суверенітет держави може забезпечуватися лише тоді, коли основні принципи міжнародного права будуть дотримуватимуться всіма державами. Тому їх дотримання вигідне для всіх держав світу. Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання: а) за Статутом ООН; б) з загальновизнаних принципів і норм міжнародного права; в) за міжнародними договорами, які дійсні відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. На випадок суперечностей між зобов'язаннями за міжнародними договорами і зобов'язаннями як членів ООН за його Статутом, перевага надається статутним зобов'язанням. Кожна держава, здійснюючи свої суверенні права, в тому числі і такі, як встановлення власних законів і адміністративних правил, повинна забезпечити, щоб такі закони і адміністративні правила, рівно як і практика і політика їх застосування відповідали їм зобов'язанням по міжнародному праву. В сучасному міжнародному праві вироблені інституційні механізми дотримання принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, зокрема: взаємні консультації, переговори, суди, третейські суди тощо.

Згідно із Законом України "Про Національну програму інформатизації" від 04.02.1998 N 74/98-ВР, інформаційний суверенітет держави - це

здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави.

Проблема збереження державного суверенітету країнами-членами Європейського Союзу була актуальною з моменту створення об'єднання. Тривалий період продовжувалися дебати навколо проблеми співвідношення суверенітету та інтеграції. Наразі цим питанням переймаються й ті країни, які лише стають на шлях євроінтеграції. Якщо до створення ЄС ідея суверенної держави передбачала незалежність від втручання ззовні, то з розвитком інтеграційного проекту вона трансформувалася у співробітництво на основі взаємного впливу та контролю. Необхідність зміни підходів до тлумачення державного суверенітету не означає його абсолютне зникання (Майніна М. С. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу, 2019).

Питання до семінарського заняття

1. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету. Територіальний та функціональний підходи до розуміння державного суверенітету у сучасному світі.

2. Основні напрями дослідження розвитку державного суверенітету: абсолютистсько-унітаристський; напрям деагрегації/реагрегації державного суверенітету; пост-сувереніталізм; кооперативізм.

3. Концепція державного суверенітету в аспекті глобального інформаційного простору. Поняття «інформаційного суверенітету».

4. Співвідношення суверенітету та інтеграції. Державний суверенітет країн-членів Європейського Союзу.

5. Державний та національний суверенітет.

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Майніна М. С. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»», 2019, № 34, С. 87-94.
3. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
4. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
5. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
6. Мере Ж. Принцип суверенітету / Ж. Мере ; [пер. з фр. Л. Кононовича]. – Л. : Кальварія, 2003. – 216 с.
7. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.
8. Hashmi S. State Sovereignty: Change and Persistence in International Relations / Sohail Hashmi. – Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 1997. – 214 с.
9. Kumm M. The Legitimacy of International Law: A Constitutionalist Framework of Analysis / Mattias Kumm. // he European Journal of International Law. – 2004. – №16. – С. 907–931.
10. Cassese A. International Law / A. Cassese. – New York : Oxford University Press Inc., 2001. – 469 p.

ТЕМА 5

Соціологічні теорії та міжнародне право

Відмінності соціологічного та юридичного праворозуміння. Соціологічний підхід до міжнародного права. Витоки соціологічного підходу до міжнародного права. Соціологічний підхід М. Губера. Соціологічні дослідження міжнародного права після Другої світової війни. Сучасні напрями розвитку соціологічної концепції міжнародного права: структурний функціоналізм (structural functionalism), символічний інтеракціонізм (symbolic interactionist perspective), напрямок соціальних конфліктів (social conflicts perspective).

Сьогодні система міжнародного права активно розвивається та характеризується зростанням ролі соціальної складової. Простежується формування єдиної глобальної спільноти – глобального суспільства. Тому соціологічний підхід до вивчення проблематики міжнародного права набуває актуальності та популярності.

Застосування соціологічного підходу для аналізу міжнародного права набуло особливої популярності в кінці ХХ – на початку ХХІ століть і, не в останню чергу, через його зростаючий вплив на життя фізичних та юридичних осіб. Наявність особливих міжнародних судових інстанцій, де фізичні та юридичні особи наділені процесуальною правосуб'єктністю на рівні з державою, а також додаткових можливостей для залучення осіб приватного права до міждержавних спорів зумовило зростання впливу недержавних акторів міжнародного права. Національні суди, обґрунтовуючи юрисдикцію над спорами, які можна було б вирішувати у міжнародних судових органах, усе частіше посиляються на формулу «в інтересах міжнародної спільноти» та прямо застосовують міжнародне право. Наведені факти свідчать про своєрідну «експансію» міжнародним правом національної правової системи, що, у свою чергу, стимулює інтерес до соціологічних досліджень міжнародного права. Адже оскільки право та суспільство обумовлюють одне одного, то саме соціологічні дослідження міжнародного

права можуть проілюструвати соціальну складову міжнародного права (Письменна В. О., Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурнофункціонального підходів, 2015).

З точки зору соціологічного підходу у викладі М. Губера, обов'язкова сила норм міжнародного права виводиться з соціальної природи права загалом. Підтримання колективних цілей та інтересів міжнародної спільноти з ціллю забезпечення співіснування різних інтересів, які варті правового захисту, є достатньою підставою для існування самого міжнародного права. Губер звертав увагу не стільки на ієрархію джерел чи акцепт з сторони держави, як на соціальне наповнення кожної норми (Письменна В. О. Обов'язкова сила міжнародного права з позицій соціологічного підходу у роботах Макса Губера, 2012 р.).

На думку О. Мережка, основними сучасними соціологічними підходами до міжнародного права є:

- функціоналізм
- теорії конфлікту
- інтеракційні теорії
- утилітарні теорії

Структурний функціоналізм трактує суспільство як структуровану соціальну систему, елементи якої виконують відведені їм функції задля досягнення еквілібріуму. Для функціоналізму населення держави є взаємопов'язаний набір функціональних одиниць (індивідууми та їх спільноти), діяльність яких підтримує систему. Суспільні відносини суттєво впливають на життя людей. Потреби, цінності та свідомість індивіда насаджуються суспільством ще з незрілого віку як своєрідний набір шаблонів. Для структурного функціоналізму міжнародна спільнота є надсистемою. Право є підсистемою, ціль якої – забезпечення виживання соціальної спільноти та спільне виконання індивідуумами своїх функцій. Міжнародне право є частиною автономної підсистеми суспільства, покликаної

забезпечувати стабільність та передбачуваність задля досягнення рівноваги у системі (Письменна В. О., Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурнофункціонального підходів, 2015).

Символічний інтеракціонізм - одна з провідних парадигм в соціології, яка ставить за свою мету розуміння поведінки людей, причому поведінка сприймається так, як люди самі її розуміють. Прихильники цієї теорії упевнені в тому, що кожний індивід має власне тлумачення своїх дій, вчинків в будь-якому акті взаємин. Теорія символічної взаємодії прагне зрозуміти відносини людей з їх суспільством, зосередивши увагу на символах, які допомагають надати сенс досвіду в житті. Ця теорія фокусується на тому, що соціальні взаємодії та люди надають значення речам навколо них на основі інтерпретації своїх взаємодій з іншими.

Теорія соціальних конфліктів - це парадигма соціології, яка розглядає суспільство як арену нерівності, що породжує конфлікти та соціальні зміни. Суспільство влаштоване таким чином, щоб приносити користь небагатьом за рахунок більшості, а такі фактори, як раса, стать, клас та вік, пов'язані із соціальною нерівністю. Теорія конфлікту - це теорія про те, що суспільство перебуває в стані постійного конфлікту через конкуренцію за обмежені ресурси.

Питання до семінарського заняття

1. Відмінності соціологічного та юридичного право розуміння.
2. Соціологічний підхід до міжнародного права.
3. Витоки соціологічного підходу до міжнародного права.
4. Соціологічний підхід М. Губера.
5. Соціологічні дослідження міжнародного права після Другої світової війни.
6. Сучасні напрями розвитку соціологічної концепції міжнародного права: структурний функціоналізм (structural functionalism), символічний

інтераціоналізм (symbolic interactionist perspective), напрямок соціальних конфліктів (social conflicts perspective).

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Василевич В. В. Соціологія: Альбом схем. / В. В. Василевич, Ю. О. Левченко, А. В. Микитчик, О. О. Соловей. – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2011. – 122 с.
3. Іванець Т. М. Соціологія міжнародних відносин : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 232 с.
4. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
5. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
6. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
7. Письменна В. О. Обов'язкова сила міжнародного права з позицій соціологічного підходу у роботах Макса Губера // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 48-51.
8. Письменна В. О. Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурно-функціонального підходів // Актуальні проблеми політики зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2015. Вип. 54. С. 80-90.
9. Савчук К. Соціологічна школа міжнародного права В. М. Корецького/ К.Савчук, О.Кресін // Право України. 2012. № 3-4. С.580-583.

10. Сенік О. (Сенік, Оксана.) Аналіз наукових підходів до розуміння природи правового конфлікту/ О. Сенік// Підприємництво, господарство і право.- 2012.- №3.- С.103-106.

11. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання / 5-те вид., перероб. і доп./ Н.Й.Черниш. – К.: Знання, 2009. – 486 с.

12. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.

13. Carty A. Sociological Theories of International Law. Max Planck Encyclopedias of International Law. URL: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e735>

14. Carty A. Philosophy of International Law, Edinburgh University Press; 2nd edition, 2017. 304 p.

15. Cassese A. International Law / A. Cassese. – New York : Oxford University Press Inc., 2001. – 469 p.

ТЕМА 6

Психологічні теорії міжнародного права

Психологічна школа міжнародного права. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції міжнародного права. Інтуїтивне, позитивне, офіційне, неофіційне право. Погляд на суб'єктів міжнародного права під кутом психологічної теорії. Основні галузі міжнародного права у світлі психологічної теорії права. Основні принципи міжнародного права у світлі психологічної теорії права. Семіотика міжнародного права. Еволюція «міжнародно-правової психіки».

Теорія права, що отримала найменування «психологічна», почала формуватися всередині ХІХ ст. зусиллями вчених, які порушили питання про психологічну природу правових норм, і навіть більше – про специфічні

«правові почуття» як фундамент виникнення правових відносин, що стали альтернативою тогочасним політико-правовим ідеям, передовсім юридичному позитивізму і теорії «природного права» (Щамбура Д. В. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції неофіційного права, 2018).

Психологічна теорія права виникла в середині ХІХ ст., але великого поширення набула на початку ХХ ст. її представниками були Л. Петражицький (1867-1931), Ж. Г. Тард (1843-1904), Л. Кнапп (1821-1858). Ця теорія намагалась подолати недоліки, притаманні іншим підходам до права. Л. Петражицький різко критикував положення, щодо якого право визначають залежно від факту державного втручання, від "випадкової ознаки наявності або відсутності начальницького визнання відомих положень". Він наголошував, що, пов'язуючи поняття права з державою, наука втрачає багатого повчального матеріалу - правових явищ, які виникали й виникають поза державою, незалежно від нього і до появи держави, і звужує кут зору до, так би мовити, офіційно "канцелярського кругозору" (Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник, 2015).

Серед найбільш значущих результатів досліджень Петражицького його учень, а відтак – один із відомих теоретиків соціології права Г.Д. Гурвіч називав: а) звільнення поняття позитивного права від нібито необхідного зв'язку з державою; в) розширення кількості джерел позитивного права, що доходять до визнання їх ідеальної незліченності; с) демонстрацію важливої ролі, яку «інтуїтивне право» відіграє у правовому житті, складаючи конкуренцію формальному праву; d) нарешті, заміну традиційної класифікації права на приватне і публічне класифікацією на право «суспільного служіння» і «індивідуальної свободи» (Щамбура Д. В. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції неофіційного права, 2018).

Сам факт, що теорія МП не може визначитися з чітким переліком основних принципів МП, вже говорить багато про що. Це служить

свідченням того, що у вигляді основних принципів МП може іноді ховатися інтуїтивне право. Психологічна теорія права допомагає нам досконало інакше, більш глибоко та науково, підійти до розкриття змісту основних галузей сучасного МП. Психологічний підхід дозволяє нам відповісти на багато теоретичних і практичних питань МП у межах окремих галузей, щодо яких тривають гострі дискусії у науці цього права.

Величезним потрясінням для правової психіки європейських народів стали дві світові війни ХХ ст. з їх нелюдськими жахами та злочинами. Людство дійшло розуміння того, що позитивне МП може перебувати в суперечності з природним правом. Це потрясіння підготувало психологічний ґрунт для появи сучасного МП, наріжним каменем якого стала принципова заборона використання сили у міжнародних відносинах. Як результат перемоги антигітлерівської коаліції над расистським режимом нацизму правосвідомості народів оживає ідея святості прав людини, а також необхідність боротися з проявами расизму та дискримінації (Мережко О. Психологічна теорія міжнародного права (публічного та приватного), 2012).

Питання до семінарського заняття

1. Психологічна школа міжнародного права.
2. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції міжнародного права.
3. Інтуїтивне, позитивне, офіційне, неофіційне право.
4. Погляд на суб'єктів міжнародного права під кутом психологічної теорії.
5. Основні галузі міжнародного права у світлі психологічної теорії права.
6. Основні принципи міжнародного права у світлі психологічної теорії права.
7. Семіотика міжнародного права.
8. Еволюція «міжнародно-правової психіки».

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
3. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
5. Мережко А. Психологічна теорія міжнародного права (публічного та приватного). Одеса, Фенікс, 2012.
6. Щамбура Д. В. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції неофіційного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 81 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2018. – С. 173-183.
7. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.
8. Jones H. Unequal from the Start: A History of International Law in the Context of Colonialism [Електронний ресурс] / Henry Jones // Leicester University. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: www2.le.ac.uk/offices/red/researcher-development/DIL-video-archive/cahl/international-law-in-context-of-colonialism.
9. Teitel R. G. Humanity's Law: Rule of Law for the New Global Politics / Ruti G. Teitel. // Cornell International Law Journal. – 2002. – №35. – P. 355–387.
10. Higgins R. Time and the Law: International Perspectives on an Old Problem / Rosalyn Higgins. // International and Comparative Law Quarterly. – 1997. – №46. – P. 501–520.
11. Bjorge E. The Evolutionary Interpretation of Treaties / Bjorge. –

Oxford: Oxford University Press, 2014.

12. Cassese A. International Law / A. Cassese. – New York : Oxford University Press Inc., 2001. – 469 p.

ТЕМА 7

Концепція політики міжнародного права та політико-орієнтованого міжнародного права

Політика як спосіб взаємодії та відносин різних великих соціальних угруповань. Діалектична єдність політики та міжнародного права. Взаємовплив «державного інтересу» та суверенітету. Політичний реалізм. Принципи політичного реалізму. Концепція «політично орієнтованої» юриспруденції. Роль міжнародного права у вирішенні політичних ситуацій. Взаємозв'язок зовнішньої політики держави і міжнародного права. Параметри оптимальної взаємодії міжнародного права та політики.

Старі зразки поведінки на міжнародній арені руйнуються: старі гасла перестають бути повчальними, старі рішення стають марними. Світ став взаємозалежним в економіці, у комунікаціях, у людських прагненнях. Тією чи іншою мірою дедалі більше вчених розглядають наш час як такий, у якому територіальна держава, яка домінувала у світовій політиці протягом п'яти останніх століть, затьмарюється нетериторіальними акторами - такими, як транснаціональні корпорації, транснаціональні соціальні рухи й міжнародні (міждержавні та неурядові) об'єднання. Сучасна світова політика - це не безшовне полотно, а багат шарове переплетіння різноманітних відносин. У такому світі одна модель не зможе пояснити всі ситуації. Секрет розуміння полягає в тому, який підхід або комбінацію підходів використати при аналізі ситуації. Замінника уважному аналізу реальних ситуацій немає і ніколи не буде. Однак без теорії все ж не обійтися; будь-який емпіричний або практичний аналіз ґрунтується на ній. Академічні вчені також залишають свій відбиток у розумах державних діячів, що має значний вплив на сучасну

міжнародну політику. Потрібно визнати не тільки те, що «практики, які вірять, що вони вільні від будь-якого інтелектуального впливу», несвідомо знаходяться в полоні численних концепцій, створених «деякими академічними вченими якийсь час тому», але й те, що ці «академічні вчені» відіграють безпосередню роль у формуванні зовнішньої політики дедалі більшою мірою. Невірні моделі й помилкове сприйняття світової політики можуть прямо призвести до хибної або навіть катастрофічної національної політики, ба навіть вже призводять. Конфліктогенність міжнародного середовища робить центральною проблемою міжнародної політики забезпечення безпеки. При цьому безпека розглядається насамперед у військово-силовому й державоцентричному вигляді. Ця сфера реальної політики одержала в політичних реалістів назву високої політики, чим особливо підкреслювалося її виняткове місце. (Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. Посіб., 2010).

Наша епоха характеризується політизацією всіх галузей суспільних відносин. Але політика може бути послідовною і прогнозованою тільки в умовах її функціонування у правових рамках. Зовнішня політика - це стратегія міжнародної діяльності держави. Керуючись метою і принципами політики, держави створюють і застосовують норми міжнародного права. Водночас міжнародне право - це не результат якоїсь певної політики. Розвиток міжнародного права відбувається історично, воно є результатом тривалих різноманітних політичних процесів і вже у зв'язку з цим володіє відносною самостійністю від політики, від її коливань. Міжнародна політика полягає в суперництві суверенних держав, що орієнтовані на національні інтереси, а тому борються за досягнення тієї мети, яка постійно перебуває у сфері їх уваги. До них належить насамперед досягнення безпеки, оскільки за відсутності верховного арбітра в міжнародних відносинах кожна держава змушена багато уваги приділяти власному захисту. Отже, кожна держава, конкуруючи з іншими, прагне досягнення такого балансу сил, яке виступало б як стримувальний механізм в умовах протистояння і за якого ця держава

може отримати перевагу, що гарантує їй безпеку. Їх головна мета (забезпечення міжнародного миру і безпеки) у принципі схожа, відмінність полягає в методах досягнення і, крім того, якщо кожна окрема держава прагне забезпечити власну безпеку, політика міжнародного права покликана забезпечити її для всього міжнародного співтовариства. Міжнародна політика є ядро міжнародних відносин і політичною діяльністю суб'єктів міжнародного права (держав, міжурядових і неурядових організацій та ін.), пов'язаною з вирішенням питань війни і миру, забезпечення загальної безпеки, охорони навколишнього середовища, подолання відсталості й бідності, голоду і хвороб. Таким чином, міжнародна політика направлена на розв'язання питань виживання і прогресу людського співтовариства, вироблення механізмів узгодження інтересів суб'єктів світової політики, запобігання глобальним та регіональним конфліктам, створення справедливого порядку в світі. Вона є важливим чинником стабільності і миру, розвитку рівноправних міжнародних відносин. Міжнародну політику слід відрізнити від політики міжнародного права, що є системою знань про особливості та закономірності взаємодії між системою міжнародного права і міжнародно-правовим світоглядом, а також про засоби і методи досягнення певної мети за допомогою міжнародного права. Однією з головних проблем сучасного міжнародного правопорядку і його недостатньої ефективності є відсутність науково розробленої політики міжнародного права. Норми міжнародного права, насамперед угоди і юридично обов'язкові резолюції, розробляються без відповідного психологічного, соціологічного й антропологічного аналізу того соціально-психологічного середовища, на яке ці норми повинні впливати. Водночас після ухвалення і впровадження норм міжнародного права немає необхідного соціально-психологічного моніторингу, який би дозволив встановити ступінь ефективності цих норм - їх впливу на свідомість і поведінку широких мас. (Тимченко Л. Д. Міжнародне право : підручник. К. : Знання, 2012)

Питання до семінарського заняття

1. Політика як спосіб взаємодії та відносин різних великих соціальних угруповань.
2. Діалектична єдність політики та міжнародного права.
3. Взаємовплив «державного інтересу» та суверенітету.
4. Політичний реалізм. Принципи політичного реалізму.
5. Концепція «політично орієнтованої» юриспруденції.
6. Роль міжнародного права у вирішенні політичних ситуацій.
7. Взаємозв'язок зовнішньої політики держави і міжнародного права.
8. Параметри оптимальної взаємодії міжнародного права та політики.

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Міжнародне право і політика. URL: <https://zen.in.ua/mizhнародne-pravo/yuridichna-priroda-mizhнародnogo-prava/mizhнародne-pravo-i-politika>
3. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.
4. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
5. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.
6. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010.
7. Тимченко Л. Д., В. П. Кононенко. Міжнародне право : підручник. К. : Знання, 2012. 631 с.
8. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.

9. Cassese A. International Law / A. Cassese. – New York : Oxford University Press Inc., 2001. – 469 p.

ТЕМА 8

Цивілізаційний підхід до міжнародного права

Змісту поняття «цивілізація». Діалог цивілізацій як модель світового порядку. Здобутки цивілізаційного підходу. Теорія локальних цивілізацій. Цивілізаційний фактор в сучасних міжнародних відносинах. Переваги та характерні риси цивілізаційного підходу до аналізу міжнародного права та міжнародних відносин. Цивілізаційний підхід до періодизації міжнародного права. Цивілізаційний підхід до захисту прав людини.

Особлива роль в методології дослідження державно-правових явищ відводиться цивілізаційному підходу. Основні принципи даного підходу сприяють розгляду особливостей розуміння та застосування основних категорій міжнародного права крізь призму взаємодії цивілізацій та їх діалогу. Під цивілізацією розуміють «окремі держави та групи держав, взяті у відповідний історичний період та об'єднані своїми специфічними рисами, цінностями, елементами культури». Діалог між цивілізаціями – це процес, що йде всередині цивілізацій і на їх стику, який заснований на загальній участі і колективному бажанні вчитися, відкривати для себе і вивчати концепції, виявляти сфери загального розуміння і основні цінності і зводити різні підходи в єдине ціле за допомогою діалогу. Серед цілей діалогу між цивілізаціями проголошено: зміцнення взаєморозуміння і взаємної поваги за допомогою взаємодії між цивілізаціями; виявлення та заохочення того, що об'єднує цивілізації, з метою усунення спільних загроз для єдиних цінностей, універсальних прав людини і досягнень людського суспільства в різних областях; заохочення та захист усіх прав людини та основних свобод і досягнення більш глибокого загального розуміння прав людини та ін. У

підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 р. визнавалося, що враховуючи все розмаїття світу, всі культури і цивілізації вносять внесок у збагачення людства (United Nations. General Assembly. Sixtieth session. 2005 World Summit Outcome : resolution. 24 October 2005). Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун у своїй доповіді про роботу Організації на 70-й сесії Генеральної Асамблеї (вересень 2015 р.) відзначив, що об'єднання державами-членами своїх сил у прагненні домагатися миру, процвітання та гідності для всіх – як і раніше лежить в основі глобальної діяльності.

Переваги цивілізаційного підходу полягають у врахуванні специфіки країн і регіонів, розгляді суспільних процесів через призму багатообразності, багатофакторності розвитку, зіставленні досягнень різних цивілізацій. Застосування цивілізаційного підходу дозволяє не тільки перейнятися різноманітним національним правовим культурам і правовим системам та специфікою національно-державних утворень, а й визначити характер і межі їх модернізації (Бехруз Х. Роль цивілізаційного підходу під час класифікації основних правових систем, 2008).

Методологія цивілізаційного підходу стає у нагоді при дослідженні розуміння поняття «міжнародне право» в державах, що належать до різних правових сімей; при вивченні застосування різноманітних правових стандартів у практиці таких міжнародних інституцій як міжнародні арбітражі, Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини.

Цивілізаційний підхід може бути використаний при вивченні різних правових категорій. До прикладу, візьмемо концепт «вини» у міжнародному праві. Підвищений інтерес до категорії «вини» пояснюється її значимістю в системі філософських, соціально-правових цінностей. Принцип відповідальності за провину ще з давніх часів відстоювався гуманістичною

людською думкою і поступово знаходив відображення в правових системах суспільства. З розвитком цивілізації, коли людське життя і свободи особистості набували найвищої цінності, питання «вини» стає центральним в системі правової дійсності.

Питання до семінарського заняття

1. Змісту поняття «цивілізація».
2. Діалог цивілізацій як модель світового порядку.
3. Здобутки цивілізаційного підходу.
4. Теорія локальних цивілізацій.
5. Цивілізаційний фактор в сучасних міжнародних відносинах.
6. Переваги та характерні риси цивілізаційного підходу до аналізу міжнародного права та міжнародних відносин.
7. Цивілізаційний підхід до періодизації міжнародного права.
8. Цивілізаційний підхід до захисту прав людини.

Література до теми

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини (Policy Paper). 2017. URL: <https://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf>
3. Дудченко В. В. Підґрунтя методології сучасної цивілістики / В. В. Дудченко / Цивільне право України (традиції та новації) : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. Є. О. Харитоновна, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонової ; наук. ред. Н. Ю. Голубєва.
4. Київець О.В. Методологія міжнародного права у контексті дослідження джерел міжнародного права: декілька загальних роздумів про вічне. Український часопис міжнародного права. №1-2. 2012. С.42-46.

5. Міжнародне право : [підручник] / Ліпкан В. А., Антипенко В. Ф., Акулов С. О. та ін. / заг. ред. В. А. Ліпкана. К. : КНТ, 2009. 752 с.
6. Міжнародне право : основні галузі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін. ; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004. 814 с.
7. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид. К., 2012. 437 с.
8. Міжнародно-правова відповідальність: теоретичний погляд : монографія / С. В. Ківалов, С. С. Андрейченко, Х. Н. Бехруз, Є. Л. Стрельцов; відп. ред. С. В. Ківалов, 2017. 208 с.
9. Cassese A. International Law. New York: Oxford University Press Inc., 2001. 469 p.
10. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 912 p.

ТЕМА 9

Фрагментація міжнародного права

Феномен фрагментації міжнародного права. Роль КМП ООН у розвитку питання фрагментації міжнародного права. Фактори фрагментації міжнародного права. Внутрішні фактори фрагментації (неузгодженість міжнародно-правової системи, суперечності між нормами та інститутами, відсутність загальнозобов'язуючого суб'єкта). Зовнішні фактори фрагментації (політичні впливи на міжнародне право, розбіжності правосвідомості у різних регіонах світу). Вплив розвитку системи міжнародного правосуддя та практики міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права. Наслідки фрагментації міжнародного права.

Фрагментація є виділенням у міжнародно-правовій системі окремих відносно самодостатніх, взаємонезалежних та частково ізольованих «блоків». Такими блоками можуть бути міжнародно-правові режими або групи

міжнародно-правових режимів, які відрізняються недостатньою узгодженістю із загальним міжнародним правом та між собою, наслідком чого є правозастосовний конфлікт, який впливає з колізій загальних і спеціальних норм, а також спеціальних норм між собою (Плотніков О. В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, 2013).

Фрагментація є неминучим результатом глобалізації, однією з проблем, що нею породжуються. Залучаючись до інтеграційних практик і поглиблюючи їх, міжнародні актори водночас не бажають поступатися своїм суверенітетом, захищаючи свої правові системи, посиляючись на унікальність умов, які їх породили, і відповідну доцільність збереження існуючих нормативно-правових систем задля забезпечення якісного регулювання та впорядкування суспільних відносин. Так, у сучасному світі держави не можуть відмовитись від виконання своїх міжнародних зобов'язань, а також від загальних обов'язків за міжнародним правом, встановлених його імперативними нормами, але у випадках, коли держава вбачає невідповідність певного зобов'язання її інтересам, вона вдається не до прямої відмови від зобов'язання, а відмовляється від його виконання, мотивуючи це особливостями конкретної ситуації. Тож фрагментація міжнародного права стає результатом дій, спрямованих на послаблення глобалізаційного тиску уніфікації та захист існуючої національної правової системи від тиску міжнародно-правової системи. Кожна держава, вочевидь, прагне здобути якнайкращі умови для реалізації своїх інтересів на міжнародній арені, застосовуючи для досягнення цієї мети всі наявні в неї засоби, в тому числі міжнародне право. Практично це означає, що кожна держава намагається мати якомога більше прав та менше обов'язків порівняно з іншими державами. Це зумовлює пошуки шляхів забезпечення таких умов, і фрагментація постає зручним інструментом в цій справі (Перфільєва А.О. Фрагментація міжнародного права як чинник становлення сучасного міжнародного правового порядку, 2021).

Фрагментації міжнародного права сприяють певні передумови та причини, які можна назвати факторами фрагментації. Фактори фрагментації поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів, що існують всередині міжнародно-правової системи, належать відсутність у міжнародному праві загальнозобов'язуючого суб'єкту, недостатню конкретність та загальний характер норм міжнародного права, розширення сфери його дії. До зовнішніх факторів, що існують поза межами міжнародно-правової системи в рамках міжнародного правопорядку належать міжнародний конфлікт у широкому розумінні, відсутність єдиного розуміння призначення, цілей та завдань міжнародного права учасниками міжнародних відносин, маніпулювання нормами міжнародного права із політичними цілями, прагнення держав та наддержавних об'єднань до захисту власних правових режимів від тиску з боку міжнародного права (Плотніков О. В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, 2013).

Міжнародне правосуддя є одним із способів вирішення міжнародних спорів шляхом розгляду спірної ситуації неупередженим судовим органом. Під міжнародним судом слід розуміти постійно діючий міжнародний орган, покликаний розв'язувати спори щодо міжнародного публічного права між державами та іншими міжнародними акторами та здатний виносити обов'язкові рішення у таких спорах. Міжнародні суди здатні до міжнародної правотворчості. Вони можуть творити нові зобов'язання для всіх держав безпосередньо (в окремих питаннях, що розглядаються Міжнародним Судом ООН), та опосередковано через накопичення судової практики з певних питань міжнародного права, яка може бути врахована при визнанні існування зобов'язання міжнародними судами в майбутньому, а також при виділенні звичаєвих та створенні договірних норм. Міжнародні суди займають унікальну позицію, що характеризується, з одного боку, формальною незалежністю їхніх рішень від волі міжнародних акторів, з іншого боку - фактичною залежністю рішень міжнародних судів від волі міжнародних

акторів. Це перетворює міжнародні суди на знаряддя для досягнення міжнародними акторами своїх цілей та захисту інтересів через міжнародні судові процедури. Рішення міжнародних судів є ситуативними та відповідають лише потребам вирішення конкретної справи. Це неминуче веде до фрагментації міжнародної судової практики та міжнародного права загалом. Кількісні та якісні зміни міжнародної судової системи отримали в літературі спеціальну назву «проліферації міжнародних судів». Проліферація полягає у збільшенні кількості міжнародних судових органів, творенні нових міжнародних судів з вузькою спеціалізацією, наданням недержавним міжнародним акторам можливості виступати перед міжнародними судами та імперативізацією юрисдикції міжнародних судів. Проліферація міжнародних судів є частиною якісних змін у міжнародному правопорядку; їй притаманні ті самі тенденції, зокрема, до конституціоналізації на рівні регіональних міжнародних судових систем, однак повна гомогенність системи міжнародного правосуддя не уявляється досяжною навіть у довгостроковій перспективі. Посиленню фрагментаційного впливу міжнародного правосуддя на міжнародно-правову систему сприяє його імперативізація. Розвиток міжнародного судочинства характеризується рухом від погоджувальної до обов'язкової природи. Новостворені міжнародні суди володіють обов'язковою юрисдикцією у справах, віднесених до їхньої компетенції статутними документами. «Старі» міжнародні суди також демонструють тенденцію до «присвоєння» собі обов'язкової юрисдикції (Плотніков О. В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права, 2013).

Питання до семінарського заняття

1. Феномен фрагментації міжнародного права.
2. Роль КМП ООН у розвитку питання фрагментації міжнародного права.
3. Фактори фрагментації міжнародного права. Внутрішні фактори

фрагментації (неузгодженість міжнародно-правової системи, суперечності між нормами та інститутами, відсутність загальнозобов'язуючого суб'єкта). Зовнішні фактори фрагментації (політичні впливи на міжнародне право, розбіжності правосвідомості у різних регіонах світу).

4. Вплив розвитку системи міжнародного правосуддя та практики міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права.

5. Наслідки фрагментації міжнародного права.

Література до теми

1. Гнатовський М. М., Поєдинок О. Р. Фрагментація міжнародного права: проблема та можливі шляхи її вирішення // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Одеса, 2008. - Вип. 34. С. 314-323.

2. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.

3. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.

4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.

5. Плотніков О. В. Вплив практики міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права : дис...канд. юрид. наук : 12:00:11 / О. В. Плотніков. – Одеса, 2013

6. Тюріна Н. Фрагментація міжнародного права у контексті «Права Світової організації торгівлі» / Н. Тюріна // Міжнародне право. – №1-2. 2013 С.52-58.

7. Фрагментація міжнародного права: методологічний аспект / О.В. Плотніков // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – Вип. 67. – С. 200-208.

8. Cassese A. International Law / A. Cassese. – New York : Oxford University Press Inc., 2001. – 469 p.

9. Hafner, G. (2004). Pros and Cons Ensuing from Fragmentation of International Law. *Michigan journal of international law*, 25, 849-863.

10. Lithley C. An institutional hierarchy to combat the fragmentation of international law: has the ILC missed an opportunity? // *Journal of International Law and Politics*. 2007. Vol. 40. P. 261-262.

ТЕМА 10

Концепція глобального права

Процеси трансформації сучасного міжнародного права. Розвиток сучасного світового правопорядку. Глобальний світопорядок XXI століття. Глобальне право як інструмент міжнародної протидії сучасним викликам та загрозам. Концептуальне бачення глобалізації права. Зміни характеристик державного суверенітету у результаті процесів глобалізації. Питання юрисдикції глобального права. «Світове право».

Визначальною рисою сучасного світового політичного процесу є глобалізація та регіоналізація. Кожне з цих явищ має своє відображення в практиках соціального, політичного, економічного та правового розвитку сучасного світу. Глобалізація, очевидно, знаходить своє відбиття в процесах інтеграції та уніфікації, забезпечуючи трансформації в усіх сферах життя сучасного суспільства. Глобалізація права і формування глобального правового порядку відбуваються в першу чергу завдяки процесам уніфікації. Беручи початок в інтернаціоналізації внутрішнього права держави, підсилюючись тенденціями в практиках кодифікації міжнародного права, уніфікація вмотивовується потребами у здатності взаємодії та сумісності правових систем держав. Для сучасної науки міжнародного права очевидним є домінування концепції уніфікації як універсального механізму розвитку міжнародного права і, відповідно, міжнародного правопорядку. Водночас такий підхід не дозволяє отримати максимально повну картину змін, які

відбуваються у правових системах держав, оскільки регіоналізація як визначальний процес світового розвитку нарівні з глобалізацією впливає на всі сфери життя сучасного суспільства, знаходячи своє підтвердження в поширеннях практик фрагментації та дезінтеграції. Вже протягом кількох останніх десятиліть науковці звертають увагу на обмеженість сучасних парадигм правової науки як засад концептуалізації проблем уніфікації міжнародного права, визнаючи наявність певного впливу концепції фрагментації на дослідження розвитку міжнародного публічного права. Первинна настанова щодо об'єктивізації уніфікації як природного «продукту космополітичної правосвідомості» в глобалізованому світі виявляється не до кінця виправданою самою практикою міжнародних відносин у XXI ст. Саме це зумовлює пошуки адекватного реаліям теоретико-концептуального забезпечення подальших наукових розвідок міжнародного права (Перфільєва А.О. Фрагментація міжнародного права як чинник становлення сучасного міжнародного правового порядку, 2021).

Сутністю глобалізації як процесу, який характеризує сучасний етап розвитку людства, є формування спільного світового економічного, політичного та культурного простору, який функціонує на основі універсальних загально визнаних правових цінностей та принципів і опосередковується загальними організаційними формами. Головними напрямками впливу глобалізації на державу є якісна зміна національно-державного суверенітету (його обмежений характер) і призначення держави (що виражається в зміні змісту і сутності функцій держави). Головним напрямком впливу глобалізації на право є його універсалізація, яка полягає у виробленні єдиних спільних базових принципів і інститутів права, усунення суперечностей між національними правовими системами. В свою чергу, право стає важливим інструментом глобалізації, оскільки відсутність єдиного правового поля, його недостатня сформованість гальмують процеси глобалізації в різних сферах формування і функціонування світового суспільства. Окрім того, право виступає головним

ідеологічним підґрунтям глобалізації, який покликаний стримувати негативні сторони і наслідки глобалізації (Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право, 2010).

Під глобалізацією треба розуміти процес об'єднання людської цивілізації на засадах спільних правових цінностей та передових технологій. Спільні цінності створюють нові форми взаємодії міжнародного, наднаціонального (регіонального) і національного правопорядків, поступово витворюючи спільний правовий простір на глобальному рівні. А посилення міжнародного правопорядку поєднується з розвитком регіональних правопорядків, розширенням кіберпростору та інтенсивним діалогом судових юрисдикцій різних правопорядків. Все наведене свідчить про формування контурів “глобального права”, ґрунтованого на спільних правових цінностях (Бадида А.Ю. Глобалізація у правовому вимірі: формування контурів “глобального права”, 2017).

Питання до семінарського заняття

1. Процеси трансформації сучасного міжнародного права.
2. Розвиток сучасного світового правопорядку. Глобальний світопорядок ХХІ століття.
3. Глобальне право як інструмент міжнародної протидії сучасним викликам та загрозам.
4. Концептуальне бачення глобалізації права.
5. Зміни характеристик державного суверенітету у результаті процесів глобалізації.
6. Питання юрисдикції глобального права.
7. «Світове право».

Література до теми

1. Бадида А.Ю. Глобалізація у правовому вимірі: формування контурів “глобального права”. Вісник Національного університету "Львівська

політехніка": Серія: Юридичні науки. №876, 2017. С. 296-303.

2. Міжнародне право: основні галузі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній та ін.; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 814 с.

3. Міжнародне публічне право : [підручник] / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид. К., 2012. 437 с.

4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т.; за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.

5. Дрьоміна-Волок Н. В. Імперативізація міжнародного права і становлення концепції расової дискримінації як *jus cogens delict*: монографія. Одеса : Юридична література, 2014. 392 с.

6. Перфільєва А.О. Фрагментація міжнародного права як чинник становлення сучасного міжнародного правового порядку. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право». 2021. № 1 (2).

7. Abass A. Complete International Law / A. Abass. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 776 p.

8. Aust A. Handbook of International Law / A. Aust – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 592 p.

9. Borge E. The Evolutionary Interpretation of Treaties / Borge. – Oxford: Oxford University Press, 2014.

10. d'Aspremont J. Formalism and the Sources of International Law: A Theory of the Ascertainment of Legal Rules / Jean d'Aspremont. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 288 p.

11. Evans M.D. International law. Oxford:Univ. press, 2006, Oxford:Univ. press, 2010.

12. Higgins R. Time and the Law: International Perspectives on an Old Problem / Rosalyn Higgins. // International and Comparative Law Quarterly. – 1997. – №46. – P. 501–520.

13. Jones H. Unequal from the Start: A History of International Law in the Context of Colonialism [Електронний ресурс] / Henry Jones // Leicester

University. – 2015. – Режим
доступу до ресурсу:
[www2.le.ac.uk/offices/red/researcher-development/DIL-video-
archive/cahl/international-law-in-context-of-colonialism](http://www2.le.ac.uk/offices/red/researcher-development/DIL-video-archive/cahl/international-law-in-context-of-colonialism).

14. Teitel R. G. Humanity's Law: Rule of Law for the New Global Politics /
Ruti G. Teitel. // Cornell International Law Journal. – 2002. – №35. – P. 355–387.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

1. Поняття сутності міжнародного права.
2. Міжнародне право як самостійна система права.
3. Юридично обов'язкова сила міжнародного права.
4. Етапи становлення міжнародного права.
5. Передісторія міжнародного права.
6. Класичне міжнародне право.
7. Міжнародне право після Другої світової війни.
8. Сучасне міжнародне право.
9. Еволюція міжнародного права і його суб'єктний склад.
10. Система міжнародного права.
11. Доктринальні підходи до проблеми співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.
12. Широке та вузьке розуміння доктрини міжнародного права.
13. Класифікація міжнародно-правових доктрин.
14. Криза міжнародного права: міф чи реальність?
15. Інститут міжнародної правосуб'єктності в системі міжнародного права.
16. Особливості правосуб'єктності держав.
17. Юрисдикція держав.
18. Імунітет держав.
19. Правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне звільнення.
20. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
21. Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень.
22. Обмеження міжнародної правосуб'єктності.
23. Проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб.
24. Питання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній.
25. Концепції визначення терміну "джерело міжнародного права".
26. Система джерел міжнародного права.

27. Становлення міжнародного договору як джерела міжнародного права.
28. Міжнародний звичай як джерело міжнародного права.
29. Способи виникнення міжнародного звичаю.
30. Значення міжнародного звичаю в сучасному міжнародному праві.
31. Допоміжні засоби для визначення змісту норм міжнародного права.
32. Загальні принципи права як джерело міжнародного права.
33. Основні принципи міжнародного права: поняття, функції, природа.
34. Принцип незастосування сили чи погрози застосування сили.
35. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів.
36. Принцип суверенної рівності.
37. Принцип невторчання.
38. Принцип територіальної цілісності.
39. Принцип непорушності кордонів.
40. Принцип рівноправності й самовизначення народів.
41. Принцип співробітництва.
42. Принцип сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права.
43. Принцип поваги прав людини.
44. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету. Територіальний та функціональний підходи до розуміння державного суверенітету у сучасному світі.
45. Основні напрями дослідження розвитку державного суверенітету: абсолютистсько-унітаристський; напрям деагрегації/реагрегації державного суверенітету; пост-сувереніталізм; кооперативізм.
46. Концепція державного суверенітету в аспекті глобального інформаційного простору.
47. Поняття «інформаційного суверенітету».
48. Співвідношення суверенітету та інтеграції.
49. Державний суверенітет країн-членів Європейського Союзу.
50. Державний та національний суверенітет.
51. Відмінності соціологічного та юридичного право розуміння.

52. Соціологічний підхід до міжнародного права.
53. Витоки соціологічного підходу до міжнародного права.
54. Соціологічний підхід М. Губера.
55. Соціологічні дослідження міжнародного права після Другої світової війни.
56. Сучасні напрями розвитку соціологічної концепції міжнародного права: структурний функціоналізм (structural functionalism), символічний інтеракціонізм (symbolic interactionist perspective), напрямок соціальних конфліктів (social conflicts perspective).
57. Психологічна школа міжнародного права.
58. Психологічна теорія права Л. Й. Петражицького та її вплив на формування концепції міжнародного права.
59. Погляд на суб'єктів міжнародного права під кутом психологічної теорії.
60. Основні галузі міжнародного права у світлі психологічної теорії права.
61. Основні принципи міжнародного права у світлі психологічної теорії права.
62. Еволюція «міжнародно-правової психіки».
63. Політика як спосіб взаємодії та відносин різних великих соціальних угруповань.
64. Діалектична єдність політики та міжнародного права.
65. Взаємовплив «державного інтересу» та суверенітету.
66. Політичний реалізм. Принципи політичного реалізму.
67. Концепція «політично орієнтованої» юриспруденції.
68. Роль міжнародного права у вирішенні політичних ситуацій.
69. Взаємозв'язок зовнішньої політики держави і міжнародного права.
70. Параметри оптимальної взаємодії міжнародного права та політики.
71. Змісту поняття «цивілізація».
72. Діалог цивілізацій як модель світового порядку.
73. Здобутки цивілізаційного підходу.

74. Цивілізаційний фактор в сучасних міжнародних відносинах.
75. Переваги та характерні риси цивілізаційного підходу до аналізу міжнародного права та міжнародних відносин.
76. Цивілізаційний підхід до періодизації міжнародного права.
77. Цивілізаційний підхід до захисту прав людини.
78. Феномен фрагментації міжнародного права.
79. Роль КМП ООН у розвитку питання фрагментації міжнародного права.
80. Внутрішні фактори фрагментації міжнародного права (неузгодженість міжнародно-правової системи, суперечності між нормами та інститутами, відсутність загальнозобов'язуючого суб'єкта).
81. Зовнішні фактори фрагментації міжнародного права (політичні впливи на міжнародне право, розбіжності правосвідомості у різних регіонах світу).
82. Вплив розвитку системи міжнародного правосуддя та практики міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права.
83. Наслідки фрагментації міжнародного права.
84. Процеси трансформації сучасного міжнародного права.
85. Розвиток сучасного світового правопорядку.
86. Глобальний світопорядок XXI століття.
87. Глобальне право як інструмент міжнародної протидії сучасним викликам та загрозам.
88. Концептуальне бачення глобалізації права.
89. Зміни характеристик державного суверенітету у результаті процесів глобалізації.
90. «Глобальне право». Питання юрисдикції глобального права.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Укладачі:

Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко

Видано в авторській редакції.

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 5,2

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com